

Piter Frankopan

PRVI
KRSTAŠKI
RAT

Zov sa istoka

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Peter Frankopan

THE FIRST CRUSADE

The call from the East

Copyright © Piter Frankopan, 2012

Copyright © 2020 ovog izdanja, LAGUNA

Mojoj supruzi Džesiki

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Uznemirujuće vesti stigle su iz Jerusalima i grada Konstantinopolja i sada su nam neprestano u mislima – naime, pleme Persijanaca, tuđinski narod koji je Bog odbacio... iskrcao se u hrišćanske zemlje i pustoši ih pokoljima, pljačkom i plamenom.

Rober od Remsa

Izaslanici cara Konstantinopoljskog došli su na sabor i preklinjali su Njegovu svetost papu i sve vernike Hristove da pošalju pomoć u odbranu od pagana ove svete Crkve koju su nevernici gotovo uništili u toj oblasti i osvojili zemlje gotovo do samih zidina Konstantinopolja. Njegova svetost papa pozvao je mnoge da izvrše ovu dužnost, da se zavetuju da će krenuti tamo po volji Božjoj i da će pružiti caru svu moguću odanu pomoć protiv nevernika.

Bernold od Konstanca

Kelti su se okupljali sa svih strana, jedan za drugim, s oružjem, konjima i drugom ratnom opremom. Puni poleta i žara išli su u povorkama svakim putem, a s tim ratnicima dolazili su i mnogi civili, brojniji od zrna peska na obali ili od zvezda na nebu, noseći palmine grane u rukama i krstove na ramenima... kao pritoke koje se ulivaju u reku sa svih strana, kuljali su prema nama velikom silinom.

Ana Komnina

Po svojoj naravi car je sličan škorpionu; iako niko ne treba da strepi od njegovog lica, dobro je izbegavati ubod njegovog repa.

Vilijem Tirski

Sadržaj

<i>Ilustracije</i>	11
<i>Mape</i>	13
<i>Predgovor i izjave zahvalnosti</i>	19
<i>Uvod</i>	23
1. Evropa u krizi	38
2. Oporavak Konstantinopolja	56
3. Stabilnost na Istoku	78
4. Slom Male Azije	98
5. Na ivici propasti	117
6. Zov sa Istoka	139
7. Odziv Zapada	158
8. Ka carskom gradu	181
9. Prvi susreti s neprijateljem	208
10. Borba za dušu krstaškog pokreta	234
11. Raspad krstaštva	256
12. Posledice Prvog krstaškog rata	274

Predgovor i izjave zahvalnosti

Kao što većina studenata otkrije u nekom trenutku tokom studija, pomisao da predavanja počinju u devet ujutru deluje nepravedno i gotovo surovo. Sećam se kako sam se umorno penjao uz stepenice Istorijškog fakulteta u Kembridžu 1992. i primoravao se da se rasanim kako bih zauzeo mesto i slušao prvo semestarsko predavanje iz predmeta koji sam izabrao, a zvao se „Vizantija i njeni susedi 800–1200“. Pet minuta kasnije bio sam potpuno budan i usredsređen kao da sam popio trostruki espresso. Slušao sam o nemilosrdnim Pečenezima, nomadima iz stepa, i o tome kako su bili spremni na sve da se domognu bibera, skerletne svile i traka kože s Bliskog istoka; pitao sam se zašto su bugarske paganske vođe odabrale u devetom veku da postanu hrišćani, slušao sam o Novom Rimu – o carskom gradu Konstantinopolju.

To uzbudljivo prvo predavanje podstaklo je u meni nezajažljivu glad za znanjima o Vizantijskom carstvu i

njegovim susedima. Podrazumevalo se da ću time nastaviti da se bavim i na postdiplomskim studijama, a jedina teškoća bio je izbor teme. Pažnju su mi privukli vladavina Aleksija Prvog Komnina, bogatstvo izvora o tom vremenu i mnoga pitanja bez odgovora. No, uskoro mi je postalo jasno da istinski uvid u Vizantijsko carstvo s kraja jedanaestog i početkom dvanaestog veka mogu da ostvarim samo ako shvatim književnost tog vremena, a naročito *Aleksijadu*, kao i grčke i latinske izvore iz južne Italije, zatim svet stepskih nomada, arheologiju i materijalnu kulturu Konstantinopolja, Balkana i Male Azije, kao i istoriju krstaškog pokreta, srednjovekovno papstvo, osnivanje latinskih kolonija u Svetoj zemlji... Ono što je potpuno bezazleno počelo tokom jednog predavanja rano ujutru postalo je strast, ponekad zastrašujuća, ponekad nesavladiva, uvek uzbudljiva.

Mnogima dugujem zahvalnost za dugogodišnju podršku i pomoć. Upravnik i profesori koledža Vuster pružaju mi divan i blagonaklon dom od 1997, izuzetno su veliku i imaju skromne zahteve. Zahvalan sam Univerzitetu Princeton na dodeli istraživačke stipendije „Stenli Dž. Siger“, koja mi je pružila priliku da otvorim nove puteve istraživanja. Profesorima univerziteta Harvard takođe dugujem zahvalnost što su me izabrali za gostujućeg istraživača u Dambarton Ouksu, gde su mnoge ideje iznesene ovde poprimile oblik pre mnogo meseci. Osoblje Bodlijeve biblioteke, posebno Donje čitaonice, bilo je izuzetno strpljivo i predusretljivo. Isto važi i za mnoge moje kolege na Oksfordu, gde imam ogromnu povlasticu da radim uz neke od najboljih stručnjaka za kasnoantičke i vizantijske studije.

Dugujem zahvalnost brojnim kolegama s Oksforda, a među njima se ističu Mark Vitou, Ketrin Holms, Siril i Marlija Mango, Elizabet i Majkl Džefriz, Mark Lauksterman i Džejms Hauard-Džonston, koji su mi veliku iznosili svoje stavove o jedanaestom i dvanaestom veku. Posebno sam zahvalan Džonatanu Šepardu, koji je održao ono prvo predavanje na Kembridžu, što me je usmerio prema Vizantiji i od tada ima snažan uticaj na mene. Zahvalan sam i mnogim drugim ljudima, od mojih studenata i postdiplomaca do kolega s kojima sam na konferencijama raspravljao o Konstantinopolju, Aleksiju Prvom i krstaškim ratovima do kasno u noć. Ako nisam prihvatio njihove dobre savete, mogu samo da se izvinim.

Ketrin Klark je bila divna, podsticala me je da ispričam priču o Prvom krstaškom ratu iz početka. Ova knjiga ne bi nastala bez njenih saveta i pomoći njene sjajne ekipe iz agencije „Felisiti Brajan“. Vil Salkin iz izdavačke kuće „Bodli hed“ i Džojls Selcer iz Izdavačke kuće Harvardskog univerziteta pružali su mi pomoć i podršku od početka do kraja. Hvala Jorgu Hensgenu što mi je postavljao teška pitanja i doprineo da ova knjiga bude bolja nego što bi inače bila. Kloj Kembel je bila moj anđeo čuvar, a njeno strpljenje i saveti postojani i dragoceni. Duboko zahvaljujem Antoniju Hipisliju i Martinu Lubikovskom na mapama. Ne mogu dovoljno da zahvalim svojim roditeljima, koji me nadahnjuju još od detinjstva.

Najveću zahvalnost dugujem svojoj ženi Džesiki, koja slušala o nomadima, Vizantiji i istočnom Sredozemlju istog dana kad i ja jer sam joj uzbuđeno pričao o novom

svetu koji sam otkrio tog jutra. Slušala me je strpljivo dok sam joj govorio da sam našao temu iz snova i hrabrila me je da se latim te teme uz prvi od brojnih kapučina u „Klaunsu“. Ova knjiga posvećena je njoj.

Piter Frankopan
Jul 2011.

Uvod

Dvadeset sedmog novembra 1095. godine u gradu Klermonu u centralnoj Francuskoj papa Urban Drugi ustao je da održi jedan od najuticajnijih govora u istoriji. Čitave prethodne sedmice predsedavao je crkvenom saboru kom je prisustvovalo dvanaest nadbiskupa, osamdeset biskupa i mnoštvo drugog sveštenstva visokog ranga, a onda je objavio da namerava da uputi vernicima poruku od naročitog značaja. Umesto da govori s propovedaonice klermonske crkve, Urban Drugi odlučio je da govor održi na obližnjem polju kako bi svi koji su se s iščekivanjem okupili mogli da ga čuju.

Pozornica je bila spektakularna. Klermon se ugnezdio u srcu venca uspavanih vulkana, a najveća vulkanska kupola, Pij de Dom, jasno se videla udaljena svega osam kilometara. Papa je promišljeno odabrao upravo ovo mesto. Masa se naprezala da ga čuje kad je počeo da govori tog hladnog zimskog dana: „Najdraža braćo“, rekao je,

„ja, Urban, papa i Božjom dozvolom prelat čitavog sveta, došao sam u ovo vreme velike i hitne nužde k vama, slugama Božjim u ovim oblastima, kao glasonoša božanskog prekora.“¹

Papa se pripremio da uputi dramatičan poziv na oružje, da podstakne ljude s vojničkim iskustvom da krenu na hiljade kilometara dug marš do svetog grada Jerusalima. Njegov govor trebalo je da obavesti i izazove, da podstakne i razjari, da proizvede odgovor nezapamćenih razmera. I u tome je u potpunosti uspeo. Nepune četiri godine kasnije zapadni vitezovi ulogorili su se ispod bedema grada u kom je Isus Hrist bio razapet, spremni da zauzmu Jerusalem u ime Božje. Desetine hiljada ljudi napustile su svoje domove i prošle kroz čitavu Evropu, podstaknute Urbanovim rečima iz Klermona, rešene da oslobode Sveti grad.

„Želimo da znate“, objasnio je papa u klermonsom govoru, „kakav nas je tužni razlog doveo u vašu zemlju i kakva nas je nevolja, vaša i svih vernika, dovela ovamo.“ Do njega su stigle uznemirujuće vesti, rekao je, i iz Jerusalima i iz Konstantinopolja. Muslimani, „tuđinski narod, narod koji je Bog odbacio, napali su zemlje hrišćanske, uništavaju ih i pljačkaju stanovništvo“. Mnogi hrišćani svirepo su pobijeni; drugi su zarobljeni i odvedeni u ropstvo.²

Papa je vrlo podrobno opisivao zverstva koja su na Istoku počinili „Persijanci“ – kako je nazivao Turke. Oni ruše oltare pošto ih prvo ukaljaju sopstvenom nečisti, obrezuju hrišćane i njihovu krv izlivaju ili na oltare ili u krstionice. Kada žele da nekoga ubiju izuzetno bolno, onda mu probuše pupak, izvuku mu creva, vežu ih za motku

i bičuju ga dok mu utroba ne ispadne, a on se beživotno sruši na tlo. Druge, privezane za motke, gađaju strelama; treće ubijaju tako što ih primoraju da izbace vratove i onda zamahuju mačem da vide mogu li im odseći glavu jednim udarcem. A šta tek reći o zapanjujućem postupanju prema ženama, koje je bolje prećutati nego iznositi pojednosti?³

Urban nije nameravao da obavesti okupljenu masu, nego da je raspali. „Gospod vas poziva, a ne ja, da kao glasnici Hristovi neprestano podstičete ljude svih staleža, vitezove i pešake, bogataše i siromahe, da pohitaju i oteraju tu zlu rasu iz naših zemalja i da što pre pomognu tamošnjem hrišćanskom življu.“⁴

Evropski vitezovi treba da ustanu i odvažno krenu napred kao ratnici Hristovi i da pohitaju u odbranu Istočne crkve. Bojna linija hrišćanskih vitezova treba da se stvori, da krene u marš prema Jerusalimu i da usput isteruje Turke. „Pomislite kako bi bilo lepo umreti za Hrista u gradu u kom je On umro za nas.“⁵ Bog je blagoslovio vitezove Evrope izuzetnom ratničkom veštinom, velikom hrabrošću i snagom. Došao je čas, rekao je papa, da vitezovi upotrebe svoje moći, osvete patnje hrišćana na Istoku i predaju Sveti grob u ruke vernih.⁶

Brojni zapisi o tome šta je Urban Drugi rekao u Klermonu nesumnjivo pokazuju da je njegov govor bio remek-delo besedništva, njegovi podsticaji pažljivo odmereni, a gnusne pojednosti o turskim zločinima savršeno odabrane.⁷ Nastavio je opisujući čime će biti nagrađeni oni koji se late oružja: ko god krene na Istok biće zauvek blagosloven. Papa je svakoga podsticao da prihvati ovaj poziv. Hrabrio je varalice i lopove da postanu „vojnici

Hristovi“, a onima koji su se ranije borili protiv svoje braće i saplemenika poručio je da se sada ujedine i zakonito se bore proti varvara, ko god krene na putovanje, nadahnut odanošću, a ne ljubavlju prema novcu ili slavi, dobiće razrešenje od svih grehova. Bio je to, prema rečima jednog posmatrača, „nov način za postizanje spasenja“.⁸

Odgovor na Urbanov govor bilo je čisto ushićenje. Razlegao se povik: „*Deus vult! Deus vult! Deus vult!*“ – „Bog želi! Bog želi! Bog želi!“ Masa je napeto iščekivala sledeće papine reči. „Neka to bude vaš bojni poklič jer je stigao od Boga. Kada se okupite da napadnete neprijatelja, ovaj poklič poslan od Boga neka bude poklič svih: 'Bog želi! Bog želi!'“⁹

Papin govor je u mnogima raspalio žar, pa su pohitali kući da otpočnu pripreme. Sveštenici su se raspršili da prošire vesti, a Urban Drugi se latio vrlo napornog zadatka, putovao je Francuskom uzduž i popreko da zagovara pohod i slao je potresna pisma oblastima koje nije imao vremena da poseti. Uskoro je čitavu Francusku zahvatila krstaška groznica. Vodeći plemići i vitezovi hitali su da se priključe pohodu. Ljudi kao što je Remon, grof od Tuluze, jedna od najbogatijih i najmoćnijih ličnosti Evrope, pristali su da učestvuju; pristupio je i Gotfrid, vojvoda od Lorene, toliko vatren da je pre polaska iskovaio novčiće s natpisom „*Godefridus Ierosolimitanus*“ – „Gotfrid, hodočasnik jerusalimski“.¹⁰ Vesti o pohodu na Jerusalim širile su se brzo i grozničavo.¹¹ Prvi krstaški rat dobijao je zamah.

* * *

Četiri godine kasnije, početkom jula 1099, izudarana i do gole kože mokra ali krajnje odlučna vojska vitezova zauzela je položaje pod zidinama Jerusalima, spremna da napadne i preotme od muslimana najsvetije mesto hrišćanstva. Načinjene su i pripremljene opsadne sprave. Izgovarale su se svečane molitve. Vitezovi su bili nadomak uspeha u jednom od najhrabrijih poduhvata u istoriji.

Ambicioznost Prvog krstaškog rata delimično je nastala i iz samih razmera pohoda. U prošlosti su vojske marširale vrlo daleko i prkoseći izgledima osvajale ogromne teritorije. Pohodi velikih vojskovođa iz starine kao što su Aleksandar Veliki, Julije Cezar i Velizar pokazivali su da disciplinovani vojnici pod dobrim vođstvom mogu da pokore velike teritorije. Krstaški rat razlikovao se po tome što zapadna vojska nije bila osvajačka, nego oslobodilačka. Papa Urban Drugi u Klermonu nije pozvao evropske vitezove da zauzimaju zemlje putujući ka istoku i da se koriste bogatstvom novoosvojenih gradova i oblasti; cilj rata bilo je oslobođenje Jerusalima – i crkava na Istoku – od ugnjetavanja koje sprovode takozvani pagani.¹²

No, poduhvat nije bio tako jednostavan. Putovanje dugo hiljadama kilometara donelo je stravične patnje i teškoće, nebrojene gubitke i ogromne žrtve. Od sedamdeset do osamdeset hiljada Hristovih vojnika koji su odgovorili na papin poziv u Jerusalim nije stiglo više od trećine. Urbanov izaslanik putovao je s glavnim krstaškim vođama; u jesen 1099. napisao je Rimu da je broj ratnika izginulih u bitkama i umrlih od bolesti daleko veći. Prema njegovoj proceni, manje od deset odsto onih koji su krenuli u rat videlo je bedeme Jerusalima.¹³

Pontija Rena i njegovog brata Pjera, „plemenite knežev“, na primer, pošto su krenuli iz Provanse kroz severnu Italiju i niz dalmatinsku obalu, ubili su razbojnici; nisu prevalili ni pola puta do Jerusalima. Volter od Verve stigao je dosta dalje i jednog dana s grupom vitezova krenuo je potraži hranu oko logora blizu Sidona (u današnjem Libanu). Nije se vratio. Možda je zaskočen iz zasede i ubijen, možda je zarobljen i poslan kao rob duboko u utrobu muslimanskog sveta i za njega više niko nije čuo, a možda mu je kraj bio mnogo prizemnji – pogrešan korak teško natovarenog konja po planinskom terenu lako je mogao imati smrtnu posledicu.¹⁴

Godvera, supruga grofa Balduina Bujonskog, odlučila je da prati svog muža na Istok. Razbolela se u okolini Maraša (današnja Turska) i počela naglo da kopni, stanje joj se pogoršavalo iz dana u dan, ubrzo je izgubila svest i preminula. Ova plemkinja rođena u Engleskoj sahranjena je u zabačenom i egzotičnom kutku Male Azije, daleko od doma, u mestu za koje njeni preci i srodnici nikad nisu čuli.¹⁵

Primer stradanja je i Rembold Kreton, mladi vitez iz Šartra koji je stigao do Jerusalima i učestvovao u napadu na grad. On se prvi popeo do vrha merdevina postavljenih uz bedeme, verovatno žudeći za pohvalama koje su očekivale prvog čoveka koji kroči u grad. No, njegovo napredovanje posmatrao je jedan branilac zidina ništa manje željan slave, i jednim udarcem odsekao mu je jednu ruku i teško povredio drugu. Rembold je makar doživio da vidi pad Jerusalima.¹⁶

Bilo je i onih čije su napori ovenčani slavom. Istaknuti predvodnici Prvog krstaškog rata – Boemund, Remon

od Tuluze, Gotfrid i Balduin Bujonski, Tankred i drugi – postali su poznati širom Evrope zahvaljujući osvajanju Svetog grada. Njihovi podvizi ovekovečeni su u brojnim istorijama, stihovima i pesmama, kao i u novom književnom obliku – viteškom romanu. Njihovi uspesi postaće merilo za sve kasnije krstaške ratove. Postavili su primer koji će biti teško slediti.

* * *

Prvi krstaški rat jedan je od najpoznatijih događaja u čitavoj istoriji i o njemu se mnogo pisalo. Priča o vitezovima koji su se latili oružja i prešli čitavu Evropu da oslobode Jerusalim opčinjavala je pisce u to vreme, a od tada do danas uzbuđuje istoričare i čitaoce. Pripovesti o zapajnućem junaštvu, o prvim susretima s muslimanima Turcima, o patnjama koje su naoružani hodočasnici doživljavali putujući ka istoku – čiji je vrhunac bio krvavi pokolj stanovnika Jerusalima 1099. godine – odjekuju zapadnom kulturom gotovo hiljadu godina. Slike i teme iz krstaških ratova širile su se kroz muziku, književnost i likovnu umetnost Evrope. Čak i sam izraz „krstaški pohod“ stekao je šire značenje opasnog ali na kraju uspešnog poduhvata sila dobra protiv sila zla.

Prvi krstaški rat privlačio je maštu javnosti dramatičnošću i nasiljem. No, to nije bila samo predstava. Pohod je imao snažan uticaj na Zapad zato što je u velikoj meri oblikovao budućnost: uspon papske moći, sukob između hrišćanstva i islama, razvoj ideje svetog rata, vitešku pobožnost i versku odanost, uspon italijanskih pomorskih

država i uspostavljanje kolonija na Bliskom istoku. Sve to vuče korene iz Prvog krstaškog rata.¹⁷

Ne čudi što literatura o ovoj temi cveta i dalje. Iako su pokolenja istoričara pisala o ovom pohodu, istaknuta škola savremenih naučnika stvorila je izuzetna i originalna dela tokom poslednjih nekoliko decenija. Teme kao što su brzina marša krstaške vojske, njeno snabdevanje i novac koji je koristila podrobno su istraživane.¹⁸ Razmatrani su međusobni odnosi između glavnih zapadnih izvora, u skorije vreme vrlo izazovno.¹⁹ Poslednjih nekoliko godina pažnja je usmerena na apokaliptičnu pozadinu pohoda na Jerusalim i rani srednjovekovni svet u celini.²⁰

Primenjeni su maštoviti pristupi proučavanju krstaških ratova: psihoanalitičari su nagovestili da su vitezovi koji su krenuli na Jerusalim tražili ventil za oslobađanje potisnute seksualne napetosti, dok su ekonomisti ispitivali neravnotežu ponude i potražnje pred kraj jedanaestog veka i proučavali pohod u okvirima raspodele prirodnih bogatstava u Evropi i na Sredozemlju tokom ranog srednjeg veka.²¹ Genetičari su proučavali mitohondrijski materijal iz južne Anadolije u pokušaju da shvate kretanje stanovništva krajem jedanaestog veka.²² Drugi su naglasili da je doba početka krstaških ratova bilo jedini period pre kraja dvadesetog veka tokom kog je bruto društveni proizvod nadmašio porast broja stanovnika, uz zaključak da se mogu povući paralele između srednjovekovnog i savremenog demografskog i privrednog procvata.²³

Pa ipak, uprkos našoj viševekovnoj opčinjenosti Prvim krstaškim ratom, upadljivo malo pažnje je poklanjano njegovom istinskom poreklu. Gotovo deset stoleća u žiži

zanimanja pisaca i naučnika bili su papa Urban Drugi i njegov vatreni govor u Klermonu kojim je nadahnuo evropske vitezove. No pravi pokretač pohoda na Jerusalim nije bio papa, nego jedna ličnost sa Istoka: papin poziv na oružje bio je posledica neposrednog poziva u pomoć konstantinopoljskog cara Aleksija Prvog Komnina.

Osnovan u četvrtom veku kao druga prestonica iz koje će Rimsko carstvo upravljati svojim prostranim oblastima na istočnom Sredozemlju, „Novi Rim“ uskoro je postao poznat kao grad svog osnivača, cara Konstantina. Smešten na zapadnoj obali Bosfora, Konstantinopolj će uskoro narasti u najveći grad Evrope ukrašen trijumfalnim kapijama, statuama careva, kao i bezbrojnim crkvama i manastirima podignutim tokom vekova otkako je Konstantin prihvatio hrišćanstvo.

Istočno rimsko carstvo nastavilo je da napreduje i pošto su zapadne provincije uvenule i „Stari Rim“ pao u petom veku. Do 1025. vladalo je većim delom Balkana, južnom Italijom, Malom Azijom, velikim delovima Kavkaza i severne Sirije, a svoje ambicije širilo je i na Siciliju. Sedamdeset godina kasnije slika je izgledala potpuno drugačije. Turski napadači povrveli su u Anadoliju, opljačkali nekoliko važnih gradova i teško poremetili društvo u toj oblasti. Balkan je decenijama bio meta gotovo neprekidnih napada s manje-više istim posledicama. Carstvu su u međuvremenu teritorije u Apuliji i Kalabriji zauvek preoteli normanski pustolovi koji su pokorili južnu Italiju za manje od dvadeset godina.

Čovek koji je stajao između sloma i spasenja carstva bio je Aleksije Komnin. Kao istaknuti mladi vojskovođa

Aleksije nije nasledio presto, nego ga je oteo u vojnom prevratu 1081, kada mu je bilo oko dvadeset pet godina. Prve godine vladavine nisu mu bile lake jer je morao da se bori protiv spoljnih opasnosti po Vizantiju i da istovremeno učvršćuje svoju vlast nad carstvom. Pošto kao uzurpator nije imao legitimnu vlast dobijenu nasleđem, Aleksije se trudio da obezbedi svoj položaj pragmatično, centralizujući moć i unapređujući bliske saveznike i članove svoje porodice na najvažnije položaje u carstvu. No, sredinom devete decenije jedanaestog veka gubio je politički uticaj, a Vizantijsko carstvo teturalo se od nasilnih upada sa svih strana.

Godine 1095. Aleksije je Urbanu Drugom poslao izaslanike sa hitnom porukom. Pronašavši papu u Pjačenci, izaslanici su „preklinjali Njegovu svetost papu i sve vernike Hristove da pošalju pomoć u odbranu od pagana ove svete Crkve koju su nevernici gotovo uništili u toj oblasti i osvojili zemlje gotovo do samih zidina Konstantinopolja“.²⁴ Urban Drugi reagovao je odmah i izjavio da će poći na sever, u Francusku, kako bi prikupio snage za pomoć caru. Ovaj Aleksijev vapaj pokrenuo je Prvi krstaški rat.

Iako se dolazak vizantijskog izaslanstva redovno spominje u savremenim istorijama Prvog krstaškog rata, prećutkuje se šta je Aleksije tačno tražio – i zašto. Zbog toga se uobičajeno smatra da je Prvi krstaški rat bio papin poziv na oružje, pohod hrišćanskih vojnika koji su se borbom probijali ka Jerusalimu u ime Gospodnje. Ova verzija priče zavladała je gotovo čim su vitezovi stigli pod zidine Jerusalima, a od tada su je bez razlike prihvatili

pisci, likovni umetnici i filmski stvaraoci. No pravi uzrok Prvog krstaškog rata leži u događajima u Konstantinopolju i okolini krajem jedanaestog veka. Ova knjiga pokazaće da koren pohoda nije nastao na Zapadu, nego na Istoku.

Zašto je Aleksije zatražio pomoć 1095. godine? Zašto se obratio papi, verskom vođi bez značajnije vojne sile? Posle spektakularnog raskola između Katoličke i Pravoslavne crkve 1054, zbog čega je Urban Drugi uopšte bio voljan da pruži pomoć caru? Zašto je Aleksije Prvi čekao do 1095. da zatraži pomoć kad su Turci zagospodarili Malom Azijom 1071, posle katastrofalnog poraza vizantijske vojske u bici kod Mancikerta? Ukratko, zbog čega je došlo do Prvog krstaškog rata?

* * *

Istorija Prvog krstaškog rata ovako je izobličena iz dva razloga. Kao prvo, posle osvajanja Jerusalima moćna istorijska škola u zapadnoj Evropi, pod uticajem gotovo isključivo monaha i sveštenika, svojski se potrudila da naglasi središnju ulogu pape u pokretanju pohoda. Ovo je pak pojačano stvaranjem niza krstaških država u Levantu sa sedištima u Jerusalimu, Edesi, Tripoliju i iznad svega Antiohiji. Ovim novim državama bile su potrebne priče koje bi objasnile kako su došle pod kontrolu zapadnih vitezova. Za objašnjenje i nastanka i posledica Prvog krstaškog rata uloga i Vizantije i Aleksija Prvog Komnina bila je izuzetno neprikladna – između ostalog i zbog toga što su krstaši brojne uspehe ostvarili na račun Istočnog

rinskog carstva, zapadnim istoričarima odgovaralo je da objašnjavaju ekspediciju s tačke gledišta papstva i hrišćanskih vitezova i da istočnog cara ostave po strani.

Drugi uzrok usredsređenosti na Zapad proističe iz problema istorijskih izvora. Latinski izvori za Prvi krstaški rat su dobro poznati – i očaravajuće sočni. Pripovedna sve-dočanstva kao što je *Gesta Francorum* anonimnog autora pružaju subjektivne izveštaje o ličnoj hrabrosti pojedinaca kao što je heroj Boemund s jedne strane i o podmuklosti „bednog“ cara Aleksija, koji je nameravao da izigra krstaše lukavošću i prevarama s druge. Autori kao što su Remon od Agije, Albert od Ahena i Fuše od Šartra jednako su živopisni i uskogrudi vodiči kroz pohod u kom su se redovno sukobljavale snažne ličnosti vođa, a dvoličnost i verolomstvo bili uobičajeni. Beleže sukobe u kojima je uspeh često oćijukao s katastrofom, izveštavaju kako se moral srozao kad su odsečene glave zarobljenih vitezova bacane katapultima u krstaške logore tokom opsada gradova, izražavaju užas pred prizorima sveštenika obešenih naglavce preko gradskih bedema i batinanih kako bi se izazvali zapadnjaci, pripovedaju o plemićima koje su u zagrljaju dama u voćnjacima iz zasede napadali i svirepo ubijali turski izvidnici.

Nasuprot ovome, najvažniji izvori s Istoka mnogo su složeniji. Nevolja nije u količini materijala, jer postoji obilje opisa, pisama, govora, izveštaja i drugih dokumenata napisanih na grčkom, jermenskom, sirijskom, hebrejskom i arapskom koji nude dragocene uvide u predigru Prvog krstaškog rata. Nevolja je u tome što su ti izvori daleko slabije korišćeni nego latinski.

Najvažniji i najteži od svih tekstova s Istoka jeste *Aleksijada*. Ovaj prikaz vladavine Aleksija Prvog napisala je sredinom dvanaestog veka njegova najstarija kći Ana Komnina i on je često i zloupotrebljavan i pogrešno tumačen. Tekst je napisan na kićenom grčkom, pun je nijansi, aluzija i skrivenih značenja koje je lako prevideti. Posebno je nepouzdan vremenski redosled koji je Ana Komnina iznela: događaji su često na pogrešnom mestu, podeljeni su na dva ili se ponavljaju.

Pošto je pisala gotovo pedeset godina posle događaja koje opisuje, autorki se mogu oprostiti povremene greške u redosledu – a koje i ona sama priznaje u tekstu: „Dok pišem ove reči, bliži se vreme da se upale svetiljke; moje pero sporo se kreće po papiru, a ja sam gotovo isuviše snena da pišem i reči beže od mene. Moram da koristim varvarska imena i primorana sam da detaljno opisujem brojne događaje koji su se odvijali munjevito jedan za drugim. Zbog toga su glavni deo ove istorije i tok priče neizbežno nepovezani zbog prekida. Molim one koji uživaju u tekstu da mi to ne zamere.“²⁵

Slika istoričara pogrebljenog nad tekstom do kasno u noć vrlo je dirljiva i privlačna, ali ovde služi kao književno sredstvo, kao i autorkino vešto sročeno izvinjenje zbog grešaka, uobičajena izjava pisaca iz klasične antike čiji su radovi bili model za *Aleksijadu*. Ana Komnina je zapravo za svoje delo istraživanja obavila izuzetno dobro, oslanjala se na upečatljiv arhiv pisama, zvaničnih dokumenata, ratnih beleški, porodičnih istorija i drugog pisanog materijala.²⁶

Iako su neke probleme u hronologiji *Aleksijade* naučnici uočili, mnoge druge nisu. To je pak izazvalo velike

greške u opšteprihvaćenom redosledu događaja koji su se odigrali tokom vladavine Aleksija Prvog Komnina. Najvažnija greška odnosi se na stanje u Maloj Aziji uoči Prvog krstaškog rata. Slika koju donosi delo Ane Komnine navodi na pogrešne zaključke; štaviše, pažljivo preispitivanje *Aleksijade* – uz druge materijale – otkriva zapanjujuće zaključke koji se oštro kose s odavno utvrđenim stavovima. U prošlosti se pretpostavljalo da je vizantijski car tražio vojnu pomoć Zapada kako bi ojačao i ambiciozno pokušao da ponovo osvoji Malu Aziju. Stvarnost je bila potpuno drugačija. Njegov poziv u pomoć bilo je očajničko poslednje bacanje kocke vladara čija su se vladavina i carstvo njihali na ivici propasti.

Činjenica da stanje u Maloj Aziji uoči Prvog krstaškog rata nije bilo pravilno shvatano u prošlosti veoma je značajna. Vitezovi su krenuli na Istok da se bore s Turcima, strašnim protivnikom koji je bacio Vizantijsko carstvo na kolena. Prvobitno deo labavog plemenskog saveza Oguz koji arapski istoričari tradicionalno smeštaju na istok Kaspijskog mora, Turci su bili stepski narod kome je vojna veština pružala sve veći uticaj u Bagdadskom kalifatu dok se raspadao krajem jedanaestog veka. Od četvrte decenije jedanaestog veka, nedugo pošto su prihvatili islam, Turci su postali najveća sila u regionu, a manje od jednog pokolenja kasnije zagospodarili su i samim Bagdadom pošto je njihovog vođu, Togrul-bega, kalif imenovao sultanom sa svim izvršnim ovlašćenjima.

Neumorno su napredovali ka zapadu. Uskoro su izvodili upade na Kavkaz i u Malu Aziju, remetili život i izazivali paniku među stanovništvom. Turci su umeli da se kreću

brzo i naoko ne ostavljajući traga, na zdepastim konjima iz srednje Azije, koji su zbog snage i izdržljivosti bili vrlo prikladni za planinske terene i strme litice te oblasti; bili su „hitri kao orlovi, kopita tvrdih kao stena“, kaže jedan izvor. Prema nekim svedočanstvima, Turci su napadali svakoga na koga naiđu kao što vukovi proždiru plen.²⁷

U vreme govora pape Urbana Drugog u Klermonu, Turci su razorili oblasnu i vojnu upravu u Anadoliji koja je vekovima postojala netaknuta i osvojili neke najvažnije gradove ranog hrišćanstva: mesta kao što su Efes, dom Svetog Jovana Bogoslova, Nikeja, mesto čuvenog rano-crkvenog sabora, i Antiohija, prvobitno sedište samog Svetog Petra, Turci su zauzeli pre Prvog krstaškog rata. Zato ne čudi što je papa preklinjao da se Crkva na Istoku spasava u govorima i pismima sredinom poslednje decenije jedanaestog veka.

Kontekst Prvog krstaškog rata nećemo pronaći u pliniskim podnožjima Klermona niti u Vatikanu, nego u Maloj Aziji i Konstantinopolju. Predugo su pričom o Prvom krstaškom ratu vladali glasovi Zapada. Vitezovi koji su s velikim očekivanjima krenuli na put 1096. odgovarali su na sve dublju krizu s druge strane Sredozemnog mora. Vojni slom, građanski rat i pokušaji prevrata doveli su Vizantijsko carstvo do ivice propasti. Aleksije Prvi Komnin bio je primoran da se obrati Zapadu, a njegova molba Urbanu Drugom pokrenula je sve kasnije događaje.